

ENNEN MEITÄ...

Marx - hän elää!

Vuosi 1970. Opiskelijat suunnittelivat Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen valtausta. Lakkovahdit on valittu ja valtaussuunnitelma viimeistelty, mutta se jää toteuttamatta.

Vuosi 1972. Assistentti Tapio Varis, 25, kirjoittaa Ydin-lehdessä: "Kun porvarillinen ideologia on kapitalististen yhteiskuntien hallitseva ideologia, on sen säilyminen kansallisella ja kansainvälisellä tasolla nähtävä näiden maiden taloudellisten perusetujen heijastamana ... Kapitalistinen politiikka ja ideologia ... ei voi olla minkään puolesta, se voi olla vain vastaan. Kun porvarillisen ideologian luonne on kapitalistisen perusrakenteen suojeleminen, suuntautuu porvarillisen ideologian aktiivinen osa tätä perusrakennetta uhkaavia voimia, siis sosialismia vastaan."

Vuosi 1977. Jyrki Jyrkiäisen liseniaattityö Journalismi ja yhteiskunta ilmestyy. Työ nojautuu marxismin klassikoiden journalismikäsityksen lähtökohtiin. Siinä pyritään ... "...teoreettis-historiallisesti tarkastelemaan journalismin ja yhteiskunnan välistä suhdetta materialistisen joukkotiedotusteorian pohjalta. Tavoitteena on luoda perustaa journalismin ilmiöiden konkreettista tutkimusta varten."

Vuosi 1983. Viimeiset opiskelijat katoavat marxilaisen joukkotiedotuksen luennoilta ja sosiologian Pääoma-luennoilta. "Ihmisiä kiinnosti nopea valmistuminen ja selvästi - mistä on empiiristä osoitusta - tiettyjä kriittisiä teemoja ei haluttu ottaa tutkielman aiheeksi, koska pelättiin niiden vaikeuttavan pääsyä työmarkkinoille", kertoo Jyrkiäinen.

Vuosi 1988. Tiedotustutkimuslehti haastattelee Jyrki Jyrkiäistä, joka sanoo: "Kokonaiskuvan luominen joukkotiedotuksen institutionaalisista suhteista yhteiskuntaan, sitä liikuttavista ja kehittävästä voimista oli silloin ja on edelleenkin pääintressi".

* * *

Miten johduit tutkimaan juuri porvarillisen journalismin materialistista teoriaa?

Vuonna 1968, jolloin aloitin opiskelut, oli opiskelijamaailmassa vahva yleisdemokraattinen ja anti-imperialistinen rintama. Opiskelijaliike eli kiihkeitä vuosiaan, ja tiedettä ja tutkimusta kritikoitiin ainakin kahdesta näkökulmasta: oli yhtäältä auktoriteettikritiikkiä professoreita kohtaan ja toisaalta yliopistokäytännön arvostelua.

Kerran lehdistölainsäädännön luennoilla päätimme lopettaa kuuntelemisen kesken, koska silloinen lehtori luennoi aiheesta lukemalla lakeja suoraan. Tentti oli sitä, että piti osata tietyt rikoslain pykälät ulkoa ... Kyse oli siis tällaisesta ylhäältäannetusta, kuuntelijat kysyvät, viisaat vastaavat -suhteesta.

Opiskelijakäytäntöjä arvosteltiin monissa tilaisuuksissa ja niissä tuli esille myös pyrkimys yhteiskunnan kokonaisvaltaisempaan käsittämiseen ja holistisempaan ja globaaliin kuvaan maailmasta. Teoreettiseksi arsenaaliksi alkoi vähitellen kehittyä valtiomonopolistisen kapitalismin teoria, joka näytti antavan tyydyttäviä vastauksia tiettyjen prosessien selittämiseen. Kuitenkin se oli yleisyydessään tietyllä tavalla myös monoliittinen, yksinkertaistava ja prosesseja yhdenmukaistava ...

Porvarillisen journalismin olemuksen, sen olennaisien määreiden ja perustavien kehitystendenssien tutkimus oli yksi polku valtiomonopolistisen kapitalismin teorian kehittämisessä. Rinnakkainen ilmiö sen teoriakehittelyyn loppuunkäymiselle on ollut sosiologian puolella pääomalogiikkakeskustelun loppurusetien vetäminen.

Sanoit, että teoria oli myös monoliittinen ja yksinkertaistava ...

Silloin oli taustalla sellainen ajatus, että voisimme yhden konseptin avulla hahmottaa koko joukkotiedotusprosessin. Mutta aika pian huomasi, että poliittisen taloustieteen kritiikin antama ajatteluvälineistö päti vain tiettyyn rajaan saakka, että sen varaan ei voitu luoda teoriaa joukkotiedotuksesta. Tuon välineistön avulla näkee joukkotiedotusprosessin olennaiset tekijät oikeasuhteisesti,

mutta prosessin kokonaisuuden hahmottamiseen tarvitaan vielä monien tieteen- ja tutkimusalojen välineitä, sosiaalipsykologiaa, psykologiaa, kielitiedettä ...

Siis poliittisen taloustieteen kritiikille rakentuva teoriamaali vain kuvaa tietyllä yleisellä tasolla tilanteen; kun liikutaan tällä tasolla, en ole sen selitysvoiman kiistäviä malleja tavannut.

Tarkentaisitko tuon selitysvoiman rajoja?

Se ei vaikkapa kerro sitä, miten joku yksittäinen vastaanottaja ymmärtää uutissanoman. Se kertoo siitä, miten tuon tiedotusvälineen taloudelliset rakenteet määräävät uutistuotannon kokonaisuutta, millaisiin uutisiin, aihepiireihin tai välineisiin investoidaan, miten organisoidaan uutistuotanto tai miten markkinapaineet vaikuttavat tuotannon kokonaisprosessiin.

Joukkotiedotusprosessin aidon moninaisuuden tavoittaminen edellyttää kuitenkin paljon muutakin; miten tekstit ymmärretään, miten vastaanottajat lukevat, ymmärtävät ja tuottavat uudelleen tekstejä. Tarvitaan tiettyjä psykoanalyttisiä näkökohtia, toimitustyön eri mekanismien analyysia ... Tämä ei tarkoita kuitenkaan prosessin psykologisointia.

Henkilökohtaisesti minulle on ollut tärkeä se brittiläinen tutkimustraditio, jossa käytetään hyväksi talous- ja historiatieteellistä tietoa ja joka pyrkii etsiytymään journalismin sisälle kontrollin ja esitystavan suhteeseen. Näin on vaikkapa Glasgow university media group selvitelty tiedotusvälineiden ja yhteiskunnan suhteita; miten uutisoidaan esimerkiksi ay-liikkeitä, kuinka syntyy me ja muut -erottelu, kuinka me olemme järjestys ja muut sitä horjuttavat ...

Entä jos konkretisoimme teoreettisen perustan vahvoja ja heikkoja puolia lisensiaattityöhösi. Miten ne näkyvät siinä?

Kestävä johtopäätös oli vaikkapa se, että vaikka porvarillisen joukkotiedotuksen järjestelmä näyttää hyvin moninaiselta ja monipuoliselta ja inhimillisen elämän lähes kaikkia alueita käsittelevältä, niin tietyt markkinoista johtuvat tekijät vaikuttavat niin, että keskeisin ja tärkein, lähinnä poliittisuonteinen sisältö, yhdenmukaistuu. Näin kansainvälisesti ja kansallisesti, vaikka tämän eriytymisen ja yhdenmukaistumisen prosessin empiirinen osoittaminen onkin vaikeaa.

Kestävää on mielestäni myös yritys sijoittaa joukkotiedotus yhteiskunnan kokonaisjärjestelmän osaksi; mitkä tekijät vaikuttavat määräävästi journalistisen järjestelmän kehitykseen, mikä on politiikan ja talouden suhde, minkälaiseen suhteeseen yhteiskuntaluokat ja -kerrostumat ja kansalaiset yhteiskunnan jäseninä asettuvat joukkotiedotuksen kokonaisuudessa, liikkuvatko joukkotiedotusvälineet lähempänä vallan keskuksia kuin kansalaisia ...

Kestämätöntä on ehkä manipulaatioteesi ja siinä selvästi näkyvä konspiraatioteoria. Valtiomonopolistisen kapitalismin teoria loi kuvitelman imperialismin tiedotuskeskuksista, joista käsin ihmisiä manipuloitiin - tietyillä alueilla tällaisia tekstitehtaita ja propagandakeskuksia tietysti onkin, mutta niiden tutkiminen vaatisi huomattavasti eriytyneempää lähestymistapaa.

Manipulaation olemassaolo joukkotiedotuksessa ei ole intention, vaan rakenteen kysymys. Manipulaatio ei ole siis aikomuksen tai tarkoituksen asia: kysymys ei ole esimerkiksi toimittajien tai päätoi-

mittajien pahansuopaisesta ajattelusta. Se on mukana joukkotiedotuksen rakenteessa joka tapauksessa sen luonteesta johtuen. Se on usein käsitetty mekaanisesti - tällä alueella on paljon käsitteellistä epäselvyyttä ja väärinymmärtämistä, tahallistakin.

Lähestymistapaani vaikutti se, että keräsin aineistoani kahteen otteeseen DDR:ssä, ja tuolla kahden sotilasblokin jännittyneellä rajalla tiedotustilanne on poikkeuksellinen, jopa kärjistyneempi kuin muissa sosialistisissa maissa.

Voiko sanoa, että näkökulmasi on DDR:n näkökulma? Käytät lisensiaattityössäsi melkein pelkästään sikäläisiä tai neuvostoliittolaisia lähteitä.

Siinä mielessä kyllä, että sen kohteena oli keskieuropalainen joukkotiedotusjärjestelmä, erityisesti Saksan liittotasavalta, josta propaganda-asemat suuntasivat lähetyksensä sosialistisiin maihin. Asemien tavoitteena oli lyödä kiila näiden maiden kansalaisten ja hallitusten väliin ja siinä mielessä manipulaatioteoria hyvinkin pätee. Alueen tutkimusta on tehty erityisesti näissä maissa, ei esim. Ruotsissa.

Esimerkiksi Leipzigin yliopiston journalistiikan osaston luennoilla viitattiin juuri näihin DDR:n kansalaisille suunnattuihin lähetyksiin, jolloin unohtui, että Liittotasavallan joukkotiedotus on tietysti paljon muutakin.

Vasta myöhemmin asioita pohdiskellessani perspektiivi laventui ja kysymyksenasettelu moninaistui.

Työstäsi huokuu voimakas kielteisyys kapitalististen maiden - tai kuten kirjoitat, imperialististen maiden joukkotiedotusta ja sen tutkimusta kohtaan. Parhaistakin läntisistä tutkijoista kirjoitat näin:

"Kieltämällä tietoisesti tai ei-tietoisesti marxismi-leninisin olemassaolo ... tulee esiin tekijöiden teoreettisten lähtökohtien rajoittuneisuus". Mistä moinen ehdottomuus?

Voi sanoa, että jo marxismin klassikoitten perinteessä on mukana hyvin voimakas journalismin eettinen kritiikki. Ja jos seuraa jonkin aikaa DDR:ssä lännestä tulevaa uutisointia, saattaa syntyä jopa jonkinlaista inhoa. Kun joukkotiedotus on kellon ympäri aatteellisen välienselvittelyn areena, se väistämättä ja helposti herättää kysymyksiä tietyistä journalismin etiikan säännöistä ja objektiivisuuden kriteerien soveltamisesta länsimaisessa journalismissa.

Kerron yhden esimerkin. Vuonna 1977 oli suuri maanjäristyskatastrofi, jonne monet maat lähettivät avustuksiaan. Liittotasavallassa näytettiin filminpätkä siitä, miten DDR auttaa järjestyksen uhreja: lentokoneeseen lastattiin huopia ja vaatteita. Kommentaattori sanoi pilkallisesti, että tämä on sosialismin tapa avustaa. Päälle näytettiin liittotasavaltalainen lentokone, johon rahdattiin lääkkeitä, kulku-
neuvoja jne.

Kuitenkin, huovista kertova pätkä oli leikattu DDR:n television lähetyksestä, jossa oli ennen vaate-tavaraa näytetty teltojen, lääkkeiden ja muiden katastrofitarvikkeiden lastausta. Mutta sitä ei lännessä näytetty, vaan yritettiin luoda naurettava kuva DDR:n toimista. Tällaisia esimerkkejä on dokumentoitu runsaasti DDR:n kirjallisuudessa.

Työssäsi on monia kohtia, joita on pidettävä paremminkin poliittisina väitteinä kuin tieteellisinä argumentteina. Kirjoitat mm. seuraavasti: "Sosialistisessa/kommunisti-

sessä yhteiskuntamuodostumassa inhimilliset tarpeet ovat kehityksen liikevoima. Kapitalismissa sitä vastoin pääoman arvonlisäyksen (voiton maksimoinnin) lainmukaisuudet määräävät ensisijaisesti tarpeet". Miten oikeastaan ymmärsit politiikan ja tutkimustyön suhteen?

Ehkäpä poliittisuus tuolloin todella oli voimakkaampaa, nyt se on tietystä mielessä häipynyt tai häivytetty taustalle. Valtiomonopolistisen kapitalismin teoria toi talouden ja politiikan välisen yhteyden hyvin korostetusti esille, ja tilanne oli tuolloin tutkimukselle kaikkea muuta kuin avoin. Muistetakoon vaikkapa, millaisen reaktion aiheutti Antti Eskolan kirja *Suomi sulo pohjola*, jossa tuotiin ensimmäisen kerran esille taloudellisen vallan ja politiikan välisiä yhteyksiä.

Poliittinen tilanne ja pyrkimys kokonaisvaltaiseen asioiden yhteyksien näkemiseen toi poliittisen aspektin hyvin keskeiselle sijalle.

Tukeudut hyvin voimakkaasti marxismin klassikoihin. Licensiaattityössäsi esittelet yli 70 sivun verran Marxin ja Engelsin journalismiteoreettisten ajatusten kehitystä ja väliin käytät auktoriteettisitaattia Marxilta tai Leniniltä omien ajatustesi tueksi. Miksi?

Marxilaista journalismikonseptiota esittelevä kirjallisuus oli ottanut hyvin pinnallisesti huomioon alkuperäiskirjallisuuden, Marxin, Engelsin ja osittain Leninin edustamaa ajattelutraditiota ei ollut aikaisemmin meillä kirjattu. Tosin, kuten työssä on todettu, kukaan heistä ei esittänyt mitään journalismin yleistä teoriaa, vaan teesit ovat katkelmallisia ja ohjelmallisia. Ne liittyvät lähinnä kulttuurin ja ideologian tuotantoon sekä perustan ja päällysrakenteen suhtee-

seen kulttuurituotannossa.

Mitä auktoriteettisitaatteihin tulee, niin klassikoitten opiskelu ja ajatuksellinen sulauttaminen on paikoin johtanut esitystapaan, jossa heihin tukeudutaan lähtökoh- tana ja vakuuttajina - klassikoitten ajattelu jää paikoitellen kehittä- mättä ja kommentoimatta, teesin- omaisiksi. Tällainen oikoistaminen on työn ilmeinen heikkous."

Ehkäpä taustalla on myös tietyn tradition tuonaikainen kirjoitustapa ja ajatus siitä, että jossain olisi oikea kuva, johon voi omia ajatuk- sia peilata.

Työssäsi on jakso, jossa käsitte- let sen aikaisen reaalisosialismin joukkotiedotusjärjestelmää hyvin myönteisesti, jopa ihailevasti. Ovato- ko ajatuksesi muuttuneet kuluneiden yli kymmenen vuoden aikana?

Kokemukseni rajoittuvat Unka- riin, Tshekkoslovakiaan, DDR:ään, Puolaan ja Neuvostoliittoon, joissa olen tavannut päälehtien toimittajia sekä alan tutkijoita. Ulkopuolisen on tietysti vaikeata päästä syvälle kiinni kunkin maan ristiriitoihin ja jännitteisiin.

Jo vuosien 1973 ja 1977 välillä havaitsi DDR:ssä tietyn ilmapiirin muutoksen. Monilla lehdillä oli ongelmia virallisen tehtävänsä ja kansalaisyhteiskunnan tarpeiden ja ongelmien välillä. Yhteydet lukijoihin saattoivat olla hyvin huonossa tilassa, mikä ilmeni luot- tettavuuskriiseinä ja vaatimuksina uutisvälityksen nopeuttamisesta, kun ulkomaiset välineet ehtivät kertoa ennen omia maan asioista.

Sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa julkaisemattomissa tutkimuksissa havaittiin mm. Puolassa, että ihmi- set menettivät luottamuksensa lehtiin, kun omat arkipäivän ha- vainnot tilanteesta olivat päinvas- taisia. Toimittajakunta etääntyi lukijoista ja rutinoitui.

Jännitteiden kasvaminen johtui yhteiskunnan ja ihmisten tarpeiden kehittymisestä, asioitten monimut- kaistumisesta ja tiettyjen ongel- mien, esim. talous- ja energiapoliit- tisten, kärjistymisestä. Ne liittyvät hyvin konkreettiseen tilanteeseen, ja ulkopuolisen on vaikea lähteä niihin neuvomaan. Länsimaissahan tällaisiin kysymyksiin kiinnitetään erityisesti huomiota, ei niinkään tasaisen kehityksen alueisiin.

Mutta esimerkiksi Puolassa, Unkarissa ja Neuvostoliitossa käytä- vä keskustelu joukkotiedotuksen valvonta- ja valtarakenteen hajaut- tamisesta viittaa siihen, että on- gelmat eivät ole teknisiä, vaan koskevat järjestelmän perusratkaisu- ja.

Kysyä voi, onko tällaisessa kehityksessä joukkotiedotuksen kannalta teoreettisesti mitään uutta. Jos joukkotiedotusvälineitä hallussaan pitävien luokkien ja kerrostumien voimasuhteissa tapah- tuu muutoksia, niin se ei ole uutta. Sen sijaan joukkotiedotuksen teorian kannalta on merkittävää se, että kohde- ja joukkoviestinnän suhteessa on sosialistisissa maissa tapahtu- massa muutoksia. Esimerkiksi työ- paikkakollektiivit ja jotain asiaa ajavat julkisuusliikkeet ovat tulleet mielipiteenmuodostuksen kannalta tärkeämmiksi, saaneet enemmän mahdollisuuksia ja valtaa niille tärkeän viestinnän järjestämisessä. Näin on vanha hierarkkinen järjes- telmä muuttunut ja on syntynyt uusia osajulkisuuksia, jotka myös otetaan huomioon. Tämä pienjouk- kotiedotus tai ryhmäjoukkotiedotus - mitä lieneekään - jäsentää uudel- la tavalla joukkotiedotuksen teoriaa ja sille asettuvia haasteita.

Takaisin tutkimuksen kysymy- siin. Sanoit, että aiemmin oli pyr- kimys holistiseen näkemykseen, talouden, politiikan ja kulttuurin

perustavien yhteyksien ymmärtämiseen. Entä nyt?

Minulla on sellainen hapuileva käsitys, että joukkotiedotustutkimuksen alueella on yhä tekemättä tietyt perusasiat, jotka vaikkapa sosiologiassa jo on tehty. Selvittämättä ovat mm. suomalaisen joukkotiedotuksen omistuksen ja valvonnan rakenteet, valta, vallan ja sisällön väliset yhteydet ja kytkennät taloudelliseen ja poliittiseen järjestelmään.

Esimerkiksi suomalainen lehdistöhistoriallinen tutkimus on ollut paljolti välinehistoriaa. Huomattavia tutkimuksen aukkoja on välineiden ja yhteiskunnan suhteen kysymyksissä. Välillä tuntuu siltä, että ne kysymykset ovat tabuja, että niitä ei halutakaan tutkia. Joukkotiedotusvälineiden itsensä kannalta tietysti kiinnostavampaa on se, miten sanoma saadaan perille ...

Tarkoittaako tuo, että joukkotiedotuksen sosiologia ei ole Suomessa kehittynyt minnekään?

Kyllä niin voisi sanoa. Yhtäältä sosiologit eivät ole tehneet joukkotiedotuksen sosiologista tutkimusta ja tiedotustutkimuksen piirissä on vain muutamia alueella toimineita. Tiettyjen kysymysten jälkeensä jääneisyys on ilmeinen, jos vertaa vaikkapa Saksan liittotasavallan, Ison-Britannian, Tanskan tai Ruotsin tilanteeseen. Mutta näille kysymyksille ei ole sosiaalista tilausta tai sellaista käyttöarvoa kuin vaikkapa Riihimäen kaupungin tiedotustoiminnan selvittämiseksi. Kaikki riippuu tutkijoiden intresseistä.

Aineiston saatavuusongelmiin törmätään esimerkiksi silloin, kun lähdetään tutkimaan tapauskohtaisesti sitä, miten tiedotusvälineiden valvonta vaikuttaa niiden sisältöön ja kirjoittamistapaan tietyistä asioista. Tarvittaisiin ehkä yhteistyötä

myös taloustutkimuksen ja historiantutkimuksen kanssa.

Talous ei tietenkään yksin määrää joukkotiedotusta, mutta se antaa ne rakenteet ja rajat, joissa toiminta tapahtuu. Kysymys on siitä, miten voitontavoittelun ja arvonlisäyksen tarpeet strukturoivat sitä toimintaympäristöä, jossa joukkotiedotusta tuotetaan. Esimerkiksi: Minkälaisia vaikutuksia on sisältöön sillä, jos taloudellinen tilanne huononee? Tai mitä vaikuttaa toimittajien vapauteen valita aiheita ja näkökulmia se, jos lehdillä menee hyvin?

Onko oikein luonnehtia lisensiaattityötäsi tiedotustutkimuksen marxilaisen aallon paradigmaattisimmaksi tutkimukseksi?

Niin voi kyllä sanoa, paradigman puitteissa liikutaan tiukasti. Mutta ei se varmaankaan mikään aalto ollut. Se oli muutamien yksittäisten ihmisten puuhastelua, josta ei ehtinyt kasvaa traditiota.

Heikki Luostarinen

Journalismi ja yhteiskunta

Jyrki Jyrkiäläisen lisensiaattityö "Journalismi ja yhteiskunta. Tutkielma porvarillisen journalismin perustavista kehityssuunnista ja journalistisen järjestelmän eriytymisestä" (277 s.) hyväksyttiin Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella vuonna 1977. Julkaisemme seuraavassa työn yhteenveto-osan.

"Tutkielmassa pyrittiin teoreettis-historiallisesti tarkastelemaan journalismin ja yhteiskunnan välistä suhdetta materialistisen joukkotiedotusteorian pohjalta. Tavoitteena oli luoda perustaa journalismin ilmiöiden konkreettista tutkimusta varten. Journalismin ja yhteiskunnan välistä suhdetta eriteltiin porvarillisen journalismin perustavien kehitysuuntien ja journalistisen järjestelmän eriytyksen kannalta. Perustavat kehityssuunnat ovat seurausta journalismin olemusta määrittävistä tekijöistä.

Työssä analysoitiin journalismin syntyä ja kehitystä yhteiskunnalliseksi instituutioksi marxismin klassikoiden töiden pohjalta ja tarkasteltiin porvarillisen journalismin historiallisia kehityspiirteitä. Porvarillisen journalistisen järjestelmän kehitykseen ja eriytymiseen vaikuttavia tekijöitä eriteltiin yhteydessä kapitalismin liikelakeihin ja joukkotiedotuksen alan keskittymisprosessiin. Keskittymisprosessin vaikutuksia konkretisoitiin journalistisen kokonaisisällön yhdenmukaistumisen ja manipulaation edellytysten parantumisen kannalta. Porvarillisen journalistisen järjestelmän eriytyminen luonnetta ja sisältöä eriteltiin yhteydessä yleisiin yhteiskunnallisiin muutostekijöihin.

Historiallisena vaihtoehtona porvarillisen journalismin spontaaneille ja usein suunnittelemattomille kehityssuunnille ja eriytymiselle tarkasteltiin sosialistisen journalistisen järjestelmän eriytymistä yhteydessä funktionaalis-sisällöllisten kriteerien ensisijaisuuteen.

Journalistisen järjestelmän kehitystä tarkasteltaessa lähtökohtana on materialistisen journalistiikkatieteen peruskäsi-

tykset journalismin synnystä ja kehityksestä, journalismin olemuksesta sekä journalismin kehityksen lainmukaisuuksista ja luokkaluonteesta. Tätä varten on löydettävä journalismin ja yhteiskunnan väliset yhteydet.

Journalismin kehityksen lainmukaisuuksia tarkastelemalla pyrittiin täsmentämään historiallista tendenssiä. Pyrittiin paljastamaan vähintään yleisellä tavalla liikkeen konkreettinen muoto, jonka kautta porvarillisen journalismin ristiriitaiset kehitystendenssit voidaan selittää.

Tutkielmani päätulokset voidaan tiivistää seuraaviin yhteenkokoaviin teeseihin:

Journalismi yhteiskunnallisena ilmiönä sai alkunsa määrättyjen, yhteiskunnallisesti välttämättömien tarpeiden voimasta. Näitä olivat ihmisten välisen yhteydenpidon tarve, joka johti erilaisten yhteydenpitokeinojen, muun muassa journalismin syntyyn, sekä sellaisen yhteiskunnan johtamiseen soveltuvan välineen tarve, joka varmisti sen osien - johtajien ja johdettujen - välisen kytkennän.

Kuten muutkin ideologisen päällysrakenteen osat, myös journalismi on pitkän kehityksen tulos. Sen syntyminen on sidoksissa määrättyihin historiallisiin kehitysvaiheisiin; porvariston syntymiseen ja vakiintumiseen, kapitalistisen tuotantotavan kehitykseen, paikallisten esteiden ja rajojen häviämiseen, kansainvälisten markkinoiden ja kaupan syntyyn sekä koko maailman käsittävien kaikenpuoleisten yhteyksien syntymiseen.

Marxin ja Engelsin perusnäkemys journalismin kohteesta kokonaisuutena voidaan esittää seuraavasti: journalismin kohde - se puoli todellisuudesta, jonka se tiedostaa ja heijastaa - ovat ne ajankohtaiset kysymykset ja ongelmat, jotka ovat sidoksissa nykyisyyteen ja ennen kaikkea yhteiskunnan poliittiseen elämään, yhteiskunnan kehitykseen ja muutoksen prosessiin. Marxismin perustajat tarkastelevat journalismia todellisuuden tiedostamisen, heijastamisen ja muuttamisen välineenä ja ennen kaikkea välikappaleena yhteiskunnan poliittisessa taistelussa. Journalismi on yksi väline yhteiskunnan hallitsemisessa, sen toiminnan sääntelyssä.

Yhteisinä piirteinä kansainvälisessä lehdistön kehityksessä on sen syntyminen

samanlaiset syyt ja kapitalistisen lehdistön kaksoisfunktio poliittisena instituutiona ja liikeyrityksenä. Näihin yhteisyyksiin on luettava vielä lehdistön eriytyminen, joka oli seurausta ensinnäkin porvariston sisällä tapahtuneesta eriytymisprosessista, ts. pikkuporvariston ja keskiluokkaisen porvariston suurten osien politisoitumisesta. Lehdistökehityksen erikoispiirteiden syyt eri maissa on löydettävissä kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen kehitysprosessista, joka ei edennyt kaikissa maissa tasasuhteisesti.

Porvarillisen journalistisen järjestelmän eriytyminen ilmenee sen muotojen moninaistumisen ja samanaikaisen sisällöllisen yhdenmukaistumisen sisäisesti ristiriitaisena prosessina. Porvarillisen journalismin ja porvarillisen journalistisen järjestelmän kehitykseen vaikuttaa olennaisimmin kapitalismin sisäsyntyinen taloudellinen liikelaki: yksityisten pääomien pyrkimys yhä suurempaan ja suurempaan arvonlisäykseen - pyrkimys joka aiheutuu kapitalistisesta kilpailusta ja ilmenee pyrkimyksenä voiton maksimointiin. Tämä liikelaki johtaa yksityisen pääoman hallitseman journalistisen järjestelmän pääoman arvonlisäystä palvelemaan, luonnonvoimaiseen, mutta usein suunnittelemattomaan eriytymiseen.

Journalistisen järjestelmän eriytyneisyys, joka ilmenee siis sen rakenteessa, määräytyy ensi sijassa yhteiskunnan rakenteessa olevista objektiivisista tekijöistä: valtiollisesta, sosiaalisesta ja väestötieteellisestä rakenteesta, työvoima- ja koulutusrakenteen kehityksestä, väestöryhmien erikoisintresseistä jne.

Joukkotiedotuksen muotoon institutionalisoinut yhteiskunnallinen kommunikaatio muodostaa valtiomonopolistisen kapitalismin oloissa alueen tiedotusteollisuuteen kytkeytyneen pääoman joko suoralle arvonlisäykselle, jos on kyse yksityisomistukseen perustuvasta laitoksesta, tai epäsuoralle arvonlisäykselle, jos on kyse julkisoikeudellisesta laitoksesta sekä sitä vastaavan suoran tai epäsuoran lisäarvon lähteen. Joukkotiedotus on instituutio, joka puuttuu tavaran kiertokulun ja lisäarvon toteuttamisen prosessiin sitä tukien. Joukkotiedotus tarjoaa kapasiteettia helpottamaan pääoman määrättyjen yleisten edellytysten luomista siten, että se myötävaikuttaa

pääoman herruuden ja niiden seurausten varmistamiseen ja legitimointiin, jolta pääoman luokkaherruudesta on koko yhteiskunnallisen elämän kannalta ja myötävaikuttaa kapitalistiseen tuotantoprosessiin osallistuvan yksilöllisen työkyvyn muodostamiseen, ylläpitämiseen ja uusintamiseen.

Porvarillisen journalismin eriytyminen tapahtuu ja on tapahtunut enemmän tai vähemmän satunnaisten kokeilujen tuloksena. Markkinavoimat määräävät sen, mikä yritys menestyy, ja siten sen, miten joukkotiedotuksen eri haarojen tuotteet kulloinkin eriytyvät. Porvarillisen journalismin eriytyminen ei näin ollen tapahdu vastaanottajien tai vastaanottajaryhmien objektiivisten tarpeiden mukaisesti. Eriyttäminen perustuu korkeintaan vastaanottajien subjektiivisten tarpeiden erilaisuuteen ja erilaistumiseen. Tästä ilmiöstä porvarillinen tiedotustutkimus voi saada tietoja tavanomaisella markkinatutkimuksella.

Kapitalistisessa joukkotiedotusvälineistössä eriytyminen tapahtuu ensi sijassa spontaanisti, suunnittelemattomasti, "sokeiden" markkinavoimien säätelemänä. Kapitalistinen joukkotiedotusvälineistö eriytyy kulloinkin tuottaviin muotoihin, kun taas tuottamattomat muodot pyrkivät karsiutumaan pois: tuottamattomia muotoja voidaan ylläpitää määrättyjen konkreettis-historiallisten tilanteiden aikana, jos niillä on erityinen poliittis-ideologinen merkitys. Taloudellisen tekijän merkitystä ei voida kuitenkaan absolutisoida eikä poliittisen tekijän merkitystä yliarvioida.

Jotta sanomalehden kustantaja pystyisi laajentamaan lehtensä lukijakuntaa, se kääntyy ennen kaikkea niiden lukijoiden puoleen, jotka eivät tunne itseään sidotuiksi yhteen määrättyyn kantalehteen, vaan valitsevat tämän tai tuon sanomalehden aina ulkoisen kiinnostavuuden, sensaatioasteen yms. mieltymyksen mukaan. Pienten kustantajien kannalta tämä on jälleen uusi riskitekijä, joka luo pohjaa yhdenmukaistumisen tendenssille. Kustantajan täytyy paitsi lisätä lehtiensä ulkoista houkuttelevuutta sinänsä, yrittää myös muovata lehtiänsä sisällöllisesti ja osittain myös ulkoiselta muodoltaan sellaisiksi, että potentiaaliselta lukijalta toivottu siirtyminen toi-

sesta lehdestä hänen lehteensä tapahtuisi helpommin. Tämä merkitsee, että hänen täytyy mukauttaa lehensä kilpaileviin lehtiin. Juuri tämä on pääsyy sanomalehtien laadulliseen yhtäläistymiseen keskenään. Seurauksena siitä, että lehdistö on järjestynyt kapitalistisen yrityksen muotoon, on siis ennen kaikkea päivälehdistön yhdenmukaistuminen markkinoista johtuvien ehtojen pohjalta.

Lehdistön alueen keskittyminen parantaa ja yksinkertaistaa tietoisuuden manipuloinnin edellytyksiä. Keskittyminen tekee manipulaation toteuttamisen mahdolliseksi päämäärätietoisemmin, laajemmin, ja siten myös tehokkaammin. Koko väestön kannalta tarkasteltuna lehdistön lisääntyvä keskittyminen merkitsee yhä voimakkaampaa saatavilla olevien tietolähteiden määrän vähenemistä.

Mutta lehtituotteiden pelkkä lukumääräinen väheneminen ei kuitenkaan yksin osoita sitä väestön tiedontarpeelle vastakkaista vaikutusta, joka on lehdistön keskittymisellä. Vaarallinen vaikutus syntyy siitä tosiasista, että yhä enemmän sanomalehtiä, aikakauslehtiä jne. kuuluu yhä pienemmälle määrälle lehtiyrityksiä ja sen tähden näissä lehtituotteissa edustettujen mielipiteiden yhdenmukaisuus niiden perussuuntauksessa lisääntyy jatkuvasti.

Manipulaatiovälineiden keskittyminen yhä harvempiin käsiin ja siihen kytkeytyvä sisällöllinen kehitys yhtenäiseen perussuuntaukseen tekee mahdolliseksi sen, että tutkimuksellista tietoa näiden lehtien vaikutuksesta eri lukijaryhmiin voidaan käyttää suunnitelmallisemmin hyväksi. Näin mahdollistuu eri väestökerosten ja ryhmien päämäärätietoinen manipulointi. Keskittymisen seurauksena oleva toimitusten organisaation yhtenäistäminen ja yksinkertaistaminen tarjoaa suurille lehtikonserneille paremmat edellytykset ja mahdollisuudet virittää ja suunnata eri tuotteensa määrätuille ryhmille ja kerroksille.

Porvarillisissa journalismissa voidaan eriytymistä havaita kolmella taholla. Ensiksikin tapahtuu teknisen välineen mukaista eriytymistä: joukkotiedotuksen välineet (radio, lehdistö, tv) kääntyvät periaatteessa saman yleisön puoleen, joka on monikoosteista ja eri perusteilla rajautunutta, ja ne tekevät sen mm. erilaisilla keinoilla, eri aikaan, erilaisten

teknisten, organisatoristen, fysiologisten ja psykologisten olosuhteiden ja edellytysten vallitessa ja eri tavoin painottaen, mutta samaan vaikutukseen pyrkien (ideologinen muokkaus, yhdenmukaistaminen).

Toiseksi journalismin välineet ovat sinänsä eriytyneitä, niillä on monimuotoinen rakenne: aikakaus- ja sanomalehdillä, radio- ja televisio-ohjelmilla on erilainen profiili, levikkialueet ja odotettu yleisö ovat yhteiskunnallisesti ja alueellisesti eriytyneitä.

Kolmanneksi voidaan havaita, että yksittäiset journalistiset menetelmät ja muodot ovat eriytymisen osatekijöitä. Porvarillinen journalismi näyttää täydellisesti tarjotussa teknisessä ja muodollisessa (ei sisällöllisessä) moninaisuudessa ja se eriytyy tarjonnan "syvyydessä" vain näennäisesti, koska se käsittelee yksittäisiä aihealueita toisistaan eristettyinä ja estäen niiden käsittämisen yhteiskunnallisissa yhteyksissään. Tämä edistää ihmisten yksipuolistumista ja manipuloitavuutta. Porvarillisen journalismin metodinen, formaalinen ja rakenteellinen moninaisuus muodostaa välttämättömän edellytyksen sille, että sanomalehti-tavaran vaihtoarvon realisoitumismahdollisuuksia voidaan parantaa.

Sosialistisissa maissa eriyttäminen tapahtuu tietoisesti ja suunnitelmallisesti. Joukkotiedotusvälineistön eriyttäminen perustuu joukkotiedotusvälineiden yhteiskunnallisten tehtävien sekä vastaanottajakunnan objektiivisten tarpeiden ja sen objektiivisen eriytyneisyyden huomioon ottamiseen. Sosialistiset joukkotiedotusvälineet kiinnittyvät välittömästi todellisiin luokkaetuihin, vastaanottajien välttämättömiin tarpeisiin ja odotuksiin. Sosialistisen journalistisen järjestelmän eriytyneet toimitukset ei ole ensi sijassa riippuvaista muodollisista tekijöistä (esim. välineellisistä erikoisuuksista). Sosialistisen journalistisen järjestelmän eriytyneisyyden lähtökohta on siinä, että poliittisen järjestelmän päävoimat (puolue, valtio, joukkojärjestöt) pyrkivät journalismin välineitä hyväksikäyttäen tekemään erilaisia - osittain historiallisesti määräytyneitä - intressejä edustavat lukijat, kuuntelijat ja katselijat kykeneviksi ratkaisemaan määrätyn yhteiskunnallisen kehitysvaiheen asettamat tehtävät.